

Bijlage 2 – Onderwijsondersteuning

Inventarisatie bewustwording en gebruik van onderwijsleermiddelen in het onderwijs

Het UKB heeft de opdracht gegeven een onderzoek te doen naar een nieuw model voor het gebruik van publicaties in de onderwijsleeromgeving van Nederlandse universiteiten. Met de inventarisatie hebben we getracht inzicht te krijgen in de onderwijs specifieke en - ondersteunende middelen en invloeden die het gebruik van (auteursrechtelijk beschermd) onderwijsleermiddelen in het onderwijs bepalen, en die daardoor mede van invloed kunnen zijn voor de totstandkoming van een (eventueel) nieuwe gezamenlijke overeenkomst met de uitgeverijen (UvO).

Het onderzoek is uitgevoerd in juli 2022, en alle 13 universitaire instellingen¹ hebben antwoorden gegeven op de gestelde vragen².

De vragenlijst bestond uit 13 vragen. Als toelichting hebben we geschreven dat wij willen onderzoeken in welke mate de instelling bewust:

- bezig is met wat voor soort onderwijsleermateriaal er gebruikt wordt in het onderwijs;
- aanwijzingen geeft over hoe en welk soort onderwijsleermateriaal er praktisch wordt ingezet in het onderwijs;
- beleidsmatige ondersteuning biedt bij het gebruik van welk soort onderwijsleermateriaal in het onderwijs.

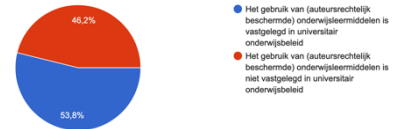
Gevraagd werd ook te denken aan onderwerpen als: digitalisering van onderwijsleermiddelen, inzet van innovatieve onderwijsleermiddelen (3D/VR) en open onderwijsleermiddelen.

¹ Delft University of Technology; Eindhoven University of Technology; University of Twente; Radboud Universiteit; Maastricht University; Rijksuniversiteit Groningen; Universiteit van Amsterdam; Vrije Universiteit Amsterdam; Wageningen University & Research; Universiteit Utrecht; Erasmus University Rotterdam; Tilburg University en Universiteit Leiden.

² TU Delft heeft de vragenlijst tweemaal beantwoord. Daar waar mogelijk zijn deze antwoorden tot een gezamenlijk antwoord opgesteld en zijn de diagrammen erop aangepast.

Vraag 1: In hoeverre is het gebruik van (auteursrechtelijk beschermd) onderwijsleermiddelen binnen jouw instelling vastgelegd in een onderwijsvisie / onderwijsbeleid?

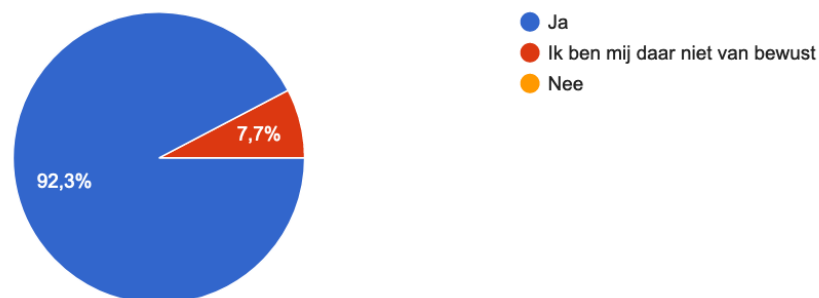
Het is duidelijk dat er geen consensus is of het gebruik van (auteursrechtelijk beschermd) onderwijsleermiddelen binnen de instellingen is vastgelegd in een onderwijsvisie / onderwijsbeleid. Een deel van de instellingen waarbij het nog niet is vastgelegd, vindt het wel van belang dat dit wordt gedaan en overweegt hier beleid/visie op te ontwikkelen. Het nut wordt ervaren, de noodzaak om het ontwikkelen van dit beleid/visie te ondernemen vraagt naast tijd vooral betrokkenheid op strategisch niveau. Daarom is het een goede zaak dat de instellingen hebben ingestemd met de *Verklaring nationale aanpak digitale leermaterialen*, zodat er stappen kunnen worden gezet om dit binnen het onderwijs uit te werken naar actieplannen. Daarnaast moet het onderwijs ook de noodzaak ervaren

“Het wordt niet expliciet vermeld in de onderwijsvisie, maar op diverse wijzen worden docenten geïnformeerd over het gebruik van (auteursrechtelijk beschermd) onderwijsleermiddelen. Dit gebeurt bijvoorbeeld in de cursussen voor docenten over het gebruik van de digitale leeromgeving en via het Auteursrechten Informatiepunt (AIP) van de universiteitsbibliotheek.”

“Er staat nergens omschreven hoe er 'precies' mee omgegaan moet worden en welke materialen er gebruikt dienen te worden en welke richtlijnen er gelden. Wel staan er visies beschreven. Tussen de regels door lees je dat er gewerkt dient te worden met een 'optimale mix' en kritisch wordt gekeken naar commercieel materiaal.”

Vraag 2: Worden binnen jouw instelling docenten bewust gemaakt op het gebied van het gebruik van (auteursrechtelijk beschermd) onderwijsleermiddelen?

Vraag 3a: Hoe vindt de bewustwording (wel/niet) op het gebied van het gebruik van (auteursrechtelijk beschermd) onderwijsleermiddelen van docenten plaats binnen jouw instelling?

Alle instellingen zetten diverse middelen in om de bewustwording op het gebied van het gebruik van (auteursrechtelijk beschermde) onderwijsleermiddelen te stimuleren. Veelal via bekende, gebruikelijke wegen als *informatieve websites; fysieke en digitale informatiepunten; nieuwsbrieven; informatiespecialisten/vakreferenten; notificaties in de ELO; bibliotheekcursussen/workshops* en *contacten in het onderwijs*.

"Docenten worden geïnformeerd via diverse kanalen. De bibliotheek heeft hierin een centrale rol en werkt samen met een netwerk van facultaire ondersteuners voor dit onderwerp. Daarnaast is er algemene copyright expertise (loket) binnen de bibliotheek. De verantwoordelijkheid van de verschillende samenwerkende partijen is vastgelegd in een *governance* – document."

"Wij monitoren de ELO continu op basis van de afspraken met UVO. Onderdeel van die monitoring is dat individuele docenten gewaarschuwd worden wanneer zij documenten distribueren die buiten de regeling vallen (lange overnames) en wanneer *linken* een alternatief is (actieve ondersteuning). Daarnaast hebben we een *Copyright Information Point* waar druk gebruik van wordt gemaakt (passief en actief)"

Vraag 3b: Hoe vind jij dat de bewustwording op het gebied van het gebruik van (auteursrechtelijk beschermde) onderwijsleermiddelen van docenten zou moeten plaatsvinden binnen jouw instelling (of in het algemeen)?

De veelal via bekende en gebruikelijke wegen aangeboden ondersteuning op het gebied van het gebruik van (auteursrechtelijk beschermde) onderwijsleermiddelen te stimuleren wordt over het algemeen als voldoende beschouwd. Sommige instellingen gaan of willen verder. Waarbij voornamelijk de wens om onderdeel te zijn van het BKO opvalt. Net als een gewenste aansluiting bij diensten die het onderwijs ondersteunen bij het realiseren de ontwikkeling van hun cursussen. Op deze manier zit je dicht op *de bron* en is het makkelijk om vanuit integrale dienstverlening de bewustwording te stimuleren, en nut en noodzaak van juist gebruik van onderwijsleermiddelen kenbaar te maken.

In dit kader wordt vanuit de *Digitaliseringsimpuls Onderwijs* (Groeifonds) een belangrijke rol toegedicht aan de *Centers for teaching & learning*. Zij krijgen de opdracht om docenten en medewerkers te faciliteren, ook op het gebied van het gebruik van (digitale open) onderwijsleermiddelen. Het is van belang om samen met hen samen het bewustwordingsproces op te pakken.

Wat ook veel wordt opgemerkt is de betrokkenheid die het onderwijsmanagement moet uitdragen. Ondersteund door beleid en visie. En niet te vergeten dicht men de CopyRIGHT – tool en reading-list-management – tools grote waarde toe bij het verbeteren van de bewustwording. Voorkom: *information – overload*.

"Om docenten goed om te laten gaan met auteursrechten, moet er een systematische voorlichting uitgerold worden waarbij docenten van alle lagen en alle ervaringsniveaus in aanraking komen met deze voorlichting. Beginnende docenten bijvoorbeeld dmv de BKO, maar faculteiten kunnen ook meer verantwoordelijkheid pakken in het mobiliseren van hun staf om meer bewust om te gaan met auteursrecht. Dat gezegd hebbende, ben ik van mening dat we er niet naar moeten streven om al onze docenten volledig *copyright-deskundig* te maken. In plaats daarvan is het waardevol om duidelijk, korte lijnen te hebben naar copyright-experts die docenten kunnen helpen met zaken die zij niet snel zelf kunnen oplossen."

Vraag 4: Hoe vindt de communicatie op het gebied van het gebruik van (auteursrechtelijk beschermd) onderwijsleermiddelen van docenten plaats binnen jouw instelling?

“Voornamelijk door middel van workshops en voorlichtingen, uitgevoerd door bibliotheek staf. Hiervoor hebben wij onder meer een copyright expert in vaste dienst.”

“Er is een website (naslag) en er wordt op gezette tijden over gecommuniceerd via email of andere kanalen. Lokale facultaire ondersteuners (opgeleid door de bibliotheek) hebben hierin een belangrijke rol in de communicatie naar hun eigen docenten. De facultaire ondersteuner hebben op hun beurt contact de verantwoordelijke persoon binnen de faculteit.”

“Moeizaam. Het kost erg veel tijd om op detailniveau te monitoren en we kunnen vanuit onze positie niet sanctioneren. Daardoor blijft communicatie redelijk vrijblijvend. Dit is wel aanzienlijk verbeterd doordat we individueel docenten aanspreken.”

“Binnen actieve faculteiten is er communicatie vanuit de onderwijsbureaus en hebben de opleidingscoördinatoren zich goed georganiseerd. In alle faculteiten communiceert de library liaison ('vakreferent') over de leermiddelen service en deze persoon zorgt er bijvoorbeeld ook voor dat de bibliotheek tijdig beschikt over tenminste 1 exemplaar van de voorgeschreven literatuur.”

Vraag 5: Hoe wordt de kennis op het gebied van het gebruik van (auteursrechtelijk beschermd) onderwijsleermiddelen aan docenten overgedragen binnen jouw instelling?

- Dit is een opdracht voor de universiteitsbibliotheek (13/13);
- Het is een onderdeel van het docentprofessionaliseringsprogramma (3/13);
- Het is de verantwoordelijkheid van de opleidingen (9/13);
- Het is een individuele verantwoordelijkheid van de docent (4/13);
- Er vindt geen specifieke kennisoverdracht op dit onderwerp plaats (1/13);
- Anders:
 - Zoals hierboven omschreven is het een combinatie. Bibliotheek i.s.m. facultaire ondersteuner bieden de kennis aan, en faculteiten/docenten worden geacht hier kennis van te nemen en ernaar te handelen.
 - Via de medewerkers van de *Divisie Information and Library Services*. In enkele faculteiten wordt de informatie structureel herhaald. In de meeste faculteiten is de informatieoverdracht eenmalig of ad hoc. De communicatiemiddelen lopen ook sterk uiteen tussen de faculteiten.
 - Het is/wordt een onderdeel van het docentprofessionaliseringsprogramma (BKO).

Vraag 6: In het onderwijs wordt door docenten voornamelijk regulier beschikbare (onderzoeks-)literatuur gebruikt ter ondersteuning van hun onderwijs. Wat (denk jij) is de reden dat zij minder voor alternatieven, anders dan (onderzoeks-)literatuur kiezen?

- Tijdgebrek (11/13)
- Onbekendheid met alternatieven (10/13)

- Onderwijs volgt onderzoek (7/13)
- Alternatieven zijn niet toereikend (7/13)
- Anders:
 - Er is geen formele digitale versie beschikbaar.
 - Docenten zullen streven naar maximale kwaliteit binnen de beschikbare tijd. Het zoeken naar copyright vrije alternatieven zal hen tijd kosten. Maar mogelijk spelen ook andere afwegingen een rol.
 - Hetgeen ze gebruiken is de gangbare literatuur voor een vak, het is een (inter-) nationaal standaardwerk. Ze willen het beste materiaal. Docenten zien niet altijd de voordelen van open leermaterialen. Bijvoorbeeld omdat zij verwachten dat commercieel materiaal ook flexibel inzetbaar is, of dit gewoon doen; Het is gewoonte om een *commercieel* boek voor te schrijven.

Vraag 7a: Welke mensen (functies) ondersteunen de bewustwording op het gebied van het gebruik van (auteursrechtelijk beschermde) onderwijsleermiddelen van docenten binnen jouw instelling?

De volgende type medewerkers zijn genoemd:

Medewerker *AIP*; medewerker *Onderwijsondersteuning*; medewerker *Metadata*; medewerker *Acquisitie*; medewerker *Open Onderwijs*; medewerker *Open Science*; medewerker *Open Onderwijsleermiddelen*; Informatiespecialist; Informatievaardigheidstrainer; Innovatiemedewerker; medewerker *e-learning-vaardigheden*; medewerker *onderwijsontwikkeling*; medewerker *communicatie*; juridisch medewerker en medewerker *onderwijsbeleid*.

Een medewerker wordt ingezet op verschillende functiebenamingen: coördinator; afdelingshoofd; administratief; teamleider; specialist; expert; projectleider; trainer; (onderwijs-)directeur, en hiermee dus op verschillende functieniveaus. Van ss7 tm ss 15.

De bewustwording op het gebied van het gebruik van (auteursrechtelijk beschermde) onderwijsleermiddelen wordt door een zeer breed veld van medewerkers ondersteund. Zowel operationeel, tactisch als beleidsmatig. Hiermee wordt aangetoond dat de instellingen de opdracht om de bewustwording te stimuleren serieus nemen. Meest in het oog springend is dat iedere instelling een zogenaamd *Auteursrecht Informatie Punt (AIP)* heeft, en dat iedere instelling dit zowel fysiek (bemenst) als elektronisch (websites) in de lucht houdt. Ook het gegeven dat veel instellingen niet alleen administratief / informatief ondersteunende werkzaamheden verrichten, maar ook op beleidsmatig en tactisch niveau bezig zijn met de bewustwording bewijst dat de instellingen de Easy Access – regeling serieus nemen. Dat blijkt ook uit het gegeven dat 4 instellingen zeer nauw (omniet) betrokken zijn bij de ontwikkeling van de CopyRIGHT – tool.

Vraag 7b: Bij elkaar opgeteld: hoeveel tijd (fte) besteed men hier aan?

5 instellingen geven aan dat zij zeker meer dan 0,8FTE besteden aan de ondersteuning van de bewustwording op het gebied van het gebruik van (auteursrechtelijk beschermde) onderwijsleermiddelen.

3 instellingen geven aan dat zij 0,0 – 0,2FTE besteden aan de ondersteuning van de bewustwording op het gebied van het gebruik van (auteursrechtelijk beschermd) onderwijsleermiddelen.

2 instellingen geven aan dat zij 0,2 – 0,5FTE besteden aan de ondersteuning van de bewustwording op het gebied van het gebruik van (auteursrechtelijk beschermd) onderwijsleermiddelen.

1 instelling geeft aan dat zij 0,5 – 0,8FTE besteden aan de ondersteuning van de bewustwording op het gebied van het gebruik van (auteursrechtelijk beschermd) onderwijsleermiddelen.

2 instellingen kunnen niet expliciet aangeven hoeveel tijd zij besteden aan de ondersteuning van de bewustwording op het gebied van het gebruik van (auteursrechtelijk beschermd) onderwijsleermiddelen.

“Het zijn verschillende medewerkers van de universiteitsbibliotheek die in verschillende settings en hoedanigheden ondersteunen in de bewustwording als onderdeel van hun dagelijkse werkzaamheden. Waarbij dit gemiddeld meer dan 0,8 FTE is.”

“Dat hangt erg af van het moment. Als er een nieuwe regeling is kost dat meer tijd omdat er zaken wijzigen. Daarna minder. Elke faculteit heeft iemand beschikbaar voor ondersteuning maar hoeveel tijd men hieraan besteed heb ik nu niet beschikbaar.”

Vraag 8: Wat denk jij dat docenten nodig hebben om (auteursrechtelijk beschermd) onderwijsleermiddelen op juiste wijze te gebruiken in hun onderwijs?

De meest gebruikte woorden zijn: *tijd*; *informatie* en *ondersteuning*. Waarbij gebruiksvriendelijkheid en transparante ondersteuning op het uit te voeren beleid als *must have* worden opgevoerd. Dit laatste is een oproep om de docent niets in de weg te leggen bij het uitvoeren van zijn taak: kennisoverdracht, en er alles aan te doen om heldere systemische, infrastructurele en beleidsmatige ondersteuning te bieden. Het bewustwordingsproces heeft er baat bij wanneer niets onder dwang gebeurt, maar wanneer *what's in it for me* duidelijk wordt voor een docent. Niet sturen op consequenties, maar op mogelijkheden.

“Zij willen de zaken die ze nodig hebben om de informatie goed te kunnen overbrengen met zo weinig mogelijk restricties kunnen gebruiken. Copyright-issues zien de docenten als extra administratieve werkzaamheden waar ze geen zin in hebben. Kost te veel tijd en levert geen bijdrage aan de **kwaliteit** van het onderwijs. Het gaat hen om het geven van kwalitatief goed onderwijs.”

“Basale informatievoorziening en daarnaast tools die hen helpt om zonder al te veel kennis of gedoe hun materiaal in te zetten in hun cursus.”

Additionele vragenlijst: beleid op het gebied van open onderwijsleermaterialen.

Vraag 9: Is er binnen jouw instelling beleid wat er op gericht is om onderwijsleermateriaal wat ontwikkeld is open beschikbaar te stellen?

Ja: 23,1%

In ontwikkeling: 38,5%

Nee: 23,1%

Ik ben mij daar niet van bewust: 15,4%

“(…)heeft een algehele onderwijsvisie, alsmede een open educational resources beleid, waarin is vastgelegd dat het de intentie is van de universiteit om haar staf nadrukkelijk aan te sporen om zoveel mogelijk gebruik te maken van open resources bij het samenstellen van vakken, en om het eigen geproduceerde lesmateriaal te publiceren als Open Educational Resources.”

Vraag 10: Wanneer aan jouw instelling zelf ontwikkeld onderwijsleermateriaal open beschikbaar wordt gesteld, met welk doel wordt dit dan gedaan?

- Om het te hergebruiken in het collegiale onderwijs (7/12)
- Om het (ter hergebruik) te delen met vakgenoten (8/12)
- Om het openbaar beschikbaar stellen voor iedere geïnteresseerde (8/12)
- Anders (2/12):
 - Als onderdeel van businessmodel: vergroten zichtbaarheid, aantrekken van docenten, studenten en potentiële partners en financiers. Etcetera.
 - Er loopt een pilot voor het delen van materiaal tussen docenten van bepaalde instellingen, t.b.v. samenwerking. Er zijn wel (enkele) voorbeelden van docenten die materiaal Open Access maken.

Vraag 11: Welk soorten onderwijsleermateriaal wordt door jouw instelling open beschikbaar gesteld?

- Persoonlijk ontwikkeld onderwijsleermateriaal (8/13)
- Losse leerobjecten (7/13)
- Beschikbare MOOC (meerdere MOOC's) (6/13)
- Beschikbare (volledige) cursus (1/13)
- Beschikbare lessenserie (als onderdeel van een cursus) (3/13)
- Onderwijsleermateriaal ontwikkeld door studenten (1/13)
- Beschikbare kennisclip (meerdere kennisclips) (8/13)
- Tekstboek(en) (6/13)
- Combinatie van bovenstaande mogelijkheden (6/13)
- Anders: onbekend (2/13)

Vraag 12: Welke middelen worden aan jouw instelling gebruikt om de creatie van open onderwijsleermaterialen te ondersteunen?

- Beschikbaar stellen en gebruiken van onderwijsleermaterialen met een creative commons - licentie(s) (10/13).
- Deelname aan "Versnellen met edusources" van SURF (8/13).
- Ondersteuning bij het maken van open tekstboeken door bijvoorbeeld het gebruik van Wikiwijs (6/13).
- Ondersteuning bij het gebruiken van (open) alternatieven als kennisclips; podcasts; etc. (8/13).
- Anders:
 - 3D-printers. (1/13)
 - We hebben sinds vijf jaar een leermiddelenrepository binnen Figshare voor leermaterialen. (1/13)
 - TiU Open Press (1/13)

“Wij gaan meedoen aan het *Versnellen met edusources* van SURF. Met ondersteuning vanuit diverse divisies in sommige faculteiten kennisclips ontwikkeld. En worden er initiatieven ontplooid voor de inrichting en ondersteuning van Open Educational Resources”

Vraag 13: We hebben getracht met deze vragenlijst een inzicht te krijgen in het beleid en de onderwijsspecifieke en -ondersteunende middelen die van invloed zijn op het juist gebruik van auteursrechtelijk beschermde onderwijsleermiddelen in het onderwijs. Mocht je het idee hebben dat door het beantwoorden van de vragen niet alles duidelijk is geworden, kan je dan aangeven wat je gemist hebt?

Niet alles wat we ontwikkelen en doen bereikt ook daadwerkelijk docenten/onderzoekers. Daarnaast zijn er op ondersteunend niveau (CopyRIGHT – tool of readinglist management-tool(s) nog in ontwikkeling. Het feit dat er niet op alle instellingen beleid is, maakt dat er nog hard gewerkt moet worden aan opvolging/handhaving. In navolging op FAIR/Open Science, zou er ook in Nederland gestuurd moeten worden op FAIR/Open Education(al Resources).

Standaardisering in gebruik van onderwijsleermiddelen of standaardisering in (ondersteuning) volledig licentiegebruik maakt zaken eenvoudiger. Ook eenduidige beleidsaanwijzingen voor instellingen, en vooral het sturen hier op is noodzakelijk.

Als instellingen gezamenlijk optrekken in het onderbrengen van de bewustwording in het gebruik van onderwijsleermaterialen in (minimaal) de instellings – BKO-trajecten is een opdracht die het UKB zichzelf moet geven.

“Ik heb de vraag gemist naar de verantwoordelijkheid voor deze problematiek binnen de organisatie. In de praktijk blijkt die namelijk niet duidelijk belegd te zijn”